



JOSEP ARAGAY, DE LA PUIXANÇA A L'OBLIT

Va passar de ser un artista clau del Noucentisme a un personatge silenciats, desconegut i oblidat

Xavier Castanyer i Angelet (Doctor en Història de l'Art)

Art

(s. XX)

Josep Aragay i Blanchar (Barcelona 1889 - Breda 1973) ha estat un personatge preponderant de la cultura catalana recent; no obstant això, avui, ben poca gent coneix l'abast del seu compendi artístic i el paper que va exercir com a crític, polemista i teòric de l'art. L'oblit d'Aragay es fa més inexplicable, encara, si tenim en compte que l'artista va ser honorat, l'any 1974, amb un museu monogràfic a Breda (la Selva), cosa que no es pot dir de la majoria dels intel·lectuals de casa nostra. Aquest article intenta explicar els motius principals que van portar Aragay del primer pla del panorama artístic del país a ocupar un lloc marginal de la nostra realitat cultural.

La puixança noucentista

La trajectòria de Josep Aragay com a artista va ser molt intensa durant el primer terç del segle XX. Aragay, que va practicar gairebé totes les disciplines artístiques, es va donar a conèixer l'any 1906, com a dibuixant, a la revista infantil *En Patufet*. Més tard, l'any 1908, iniciava les seves col·laboracions a la revista satírica *Papitu* i més tard, encara, fundava altres setmanaris com *Picardol* (1912), *Cuca Fera* (1917) i *Borinot* (1923). L'any 1911, Eugeni d'Ors li va encarregar la direcció artística de l'*Almanach dels Noucentistes*, el prestigiós volum –impulsat per l'autor del *Glosari*– que s'havia de convertir en una mena d'icona del projecte noucentista. Cal situar Aragay, doncs, des del primer moment, a redós d'aquell projecte col·lectiu que s'aixoplugava sota el paraigua del catalanisme polític, de caire conservador, amb Enric Prat de la Riba i Francesc Cambó al capdavant, i que comptava amb la complicitat d'intel·lectuals de la talla de Joaquim Folch i Torres, Francesc Pujols, Josep Pijoan o el mateix D'Ors, i amb la implicació d'artistes com Joaquim Torres-Garcia, Joaquim Sunyer, Josep Clarà o Xavier Nogués entre tants d'altres.

Format a l'escola d'art de Francesc Galí entre 1907 i 1911, Aragay va exposar ben aviat a les principals sales i galeries d'art del moment. A Barcelona exposava a les Galeries Dalmau, a la Sala Parés i a les Galeries Laietanes; a Girona ho feia a l'emblemàtica Sala Athenea. La seva pintura, enèrgica i plena de temperament, era discutida en els principals diaris i revistes. Joaquim Folch i Torres, l'any 1913, des de la *Pàgina Artística de la Veu*, ens deia: "... El cas de l'Aragay és un cas de força individual en ple desarotlló. És l'home visionari cercant la solució de les visions. És

poderós canalitzant el seu poder. És conscient de la seva riquesa espiritual, elaborant-la i seditant-la en els destiladors de l'estil. És l'home humanitzant les coses i cercant les solucions per plasmar-les."

Les seves creacions en ceràmica –amb crítiques excel·lents– el convertien en un dels ceramistes de més prestigi. En aquest camp, l'artista tornava a tenir un paper capdavanter quan fundava, al costat de Nogués, Cañellas, Galí i Raventós, el Gremi de les Arts Aplicades, un clar precedent de la futura Escola Superior de Bells Oficis –i una altra icona del Noucentisme– en la qual Aragay exercirà com a professor de ceràmica entre 1918 i 1924.

La italianitat de Josep Aragay

Gràcies a una beca concedida per l'Ajuntament de Barcelona –amb l'ajut incondicional de Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost), aleshores regidor de cultura–, Aragay va fer un viatge a Itàlia (1916-1917) per tal d'estudiar l'art dels principals mestres del Renaixement. Aquell viatge li va canviar la vida. Tant és així que, en tornar d'Itàlia, absolutament fascinat per l'obra de Gozzoli, Ghirlandaio, Fra Angelico, Rafael o Miquel Àngel, Aragay enceta una intensa i radical ofensiva amb l'objectiu d'assentar les bases de l'italianisme cultural a casa nostra. Amb aquest propòsit, Aragay escriu articles a la premsa, publica el llibre de poemes *Itàlia* (1918) i pronuncia i edita conferències com *El nacionalisme de l'art* (1920), assaig de referència, avui, entre els estudiosos del Noucentisme. I així, en una conferència a l'Ateneu Barcelonès, arribaria a proposar la col·locació d'una rèplica exacta de l'arc de Barà a la plaça de Catalunya de Barcelona com a símbol de victòria del classicisme estètic. Entre els contertulians del Cafè Continental de Barcelona –on es reunia la plana major de la intel·lectualitat noucentista–, Aragay era conegut com el més ferm defensor d'aquell ideal mediterraneista i classicitzant, i també, alhora, pel seu discurs bel·ligerant i intransigent contra qualsevol manifestació de l'art d'avançada.

Josep Aragay es convertirà, en conseqüència, en un dels teoritzadors més polèmics i controvertits del moment. Els seus articles seran contestats amb especial contundència per Feliu Elias i per Romà Jori; de la mateixa manera que seran defensats, a ultrança, per Millàs Raurell i per Francesc Pujols. Aquest es-

perit polèmic fa que Aragay vagi engreixant la llista d'enemics; uns enemics que aprofitaran per carregar, també, contra la seva producció artística. Feliu Elias, per exemple, en referir-se a la decoració ceràmica de la font de Santa Anna de Barcelona, feta per Aragay en arribar d'Itàlia, l'any 1918 –i que ha esdevingut una obra emblemàtica del Noucentisme ceràmic–, assegurava que aquelles rajoles eren “una tortura per als barcelonins” i encitava una campanya des de La Publicitat per tal que es “desmuntés la rajoleria de colors que revesteix la font de la plaça Cucurulla”.

Aragay, en els seus articles, havia posat el llistó molt alt i era molt difícil, per tant, que la seva obra plàstica estigués a l'alçada del seu “enlairat ideal”. Podríem dir, malgrat tot, que la seva pintura “postitaliana” –més concisa, més depurada, més clàssica– va ser rebuda amb acceptació desigual fins a l'any 1924 quan, arran d'una monogràfica a les Galeries Laietanes, es desfermà la tempesta. És en aquesta mostra quan l'artista presenta la pintura *Vacances*, una tela de grans dimensions concebuda com una mena de manifest classicista, mediterraneista i antiavant-guardista. Les reaccions no es fan esperar i la crítica –ara de forma gairebé unànime– arriba a qüestionar, fins i tot, l'ofici d'Aragay com a pintor: “En aquesta mena de realitzacions no hi ha manera de refiar-se de les casualitats; és aquí on es mostren explícites les caigudes: quan no es té una base tècnica prou forta”, diu Rafael Benet des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*.

La pintura d'Aragay, passada pel sedàs d'Itàlia, no obtindrà, ni de bon tros, l'acceptació d'abans de 1917. Aragay, amb tota la coherència ideològica, havia depurat els antics “barroquismes” a favor d'un exercici autoimposat de contenció. Segons Eugeni d'Ors, Aragay fou castigat “per haver massa amat la Itàlia”; segons Carles Riba, “a Itàlia hi guanyà la joia de l'home i hi va perdre la tristesa de l'artista”. Aquest puritanisme intransigent en pro de l'italianisme cultural només explica, però, una part del “problema”. Si bé Aragay queda tocat arran de les crítiques que ha desfermat la

pintura *Vacances*, allò que l'acabarà d'enfonsar és la seva destitució com a professor de l'Escola Superior de Bells Oficis –junt amb altres professors–, aquell mateix any 1924, per la dictadura de Primo de Rivera. Així, “castigat” per Itàlia i depurat per la dictadura, Josep Aragay decideix marxar a Breda (1925), el poble de la seva mare i on estiuejava des de petit.

La represa a Breda

Malgrat l'aïllament cultural i artístic que podria su-

posar el fet de ser lluny de Barcelona, a Breda s'obrien nous horitzons, noves il·lusions, nous projectes. Des de Breda, continua col·laborant en algunes revistes i diaris, i pintarà l'únic fresc de la seva carrera al baptisteri de l'església de Santa Maria. Aquesta obra, que porta implícita l'empremta de l'art italià és, en paraules del propi artista, la culminació del seu “programa ideològic”.



Josep Aragay: “Autoretrat” (1929)

Enllestit el baptisteri, Aragay deixa els pinzells per dedicar-se de ple a la ceràmica decorativa, que és, en definitiva, la disciplina més reconeguda i cotitzada de l'artista. I és a Breda –poble de gran tradició terrissaire– on basteix el propi taller. Aragay crearà noves formes i treballarà

de valent per resoldre, tècnicament, diverses qüestions relacionades amb l'argila, els motlles, els vernissos, la coccio de les peces i l'aplicació dels colors a través dels esmalts i les engalbes. Aragay combina la producció industrial –amb l'elaboració de ceràmica seriada de gran qualitat– i la creació de peces úniques signades que ben aviat seran mostrades en diferents exposicions individuals i col·lectives. L'any 1928 exposa a la Sala Busquets de Girona i els anys 1930 i 1931, a la Sala Parés de Barcelona. Joaquim Folch i Torres, en una de les crítiques, assegura que aquelles peces signifiquen “la coronació d'Aragay com a ceramista”.

A banda de la seva activitat artística, Aragay decideix dedicar-se a la política municipal. Militant d'Acció Catalana Republicana, l'artista serà regidor a l'Ajuntament de Breda entre 1934 i 1936. Com a regidor de cultura, Aragay no s'està d'incidir, de treballar

—ara des d'aquesta vila del Montseny— en la projecció de molts dels aspectes fonamentals del seu ideari. L'Aragay polític, entre tantes altres coses, apostarà per la descentralització de la cultura. Es tracta, doncs, de reprendre el bell ideal noucentista de la Catalunya ciutat per tal d'evitar que Barcelona absorbeixi totes les inèrcies culturals del país. Aragay treballarà, en aquest sentit, a favor de la recuperació del patrimoni local i en la redacció d'un nou grup escolar per a Breda. Integrat en la majoria d'esquerres del municipi i enfrontat durament amb el caciquisme local, es posiciona a favor de les polítiques socials impulsades pel govern de la República com la Llei de contractes de conreu o la substitució de l'ensenyament religiós. Tot plegat tindrà greus conseqüències durant els fets d'octubre de 1934 i un fatal desenllaç amb l'esclat de la Guerra Civil. És a conseqüència d'aquest episodi traumàtic que comença, de veritat, la decadència d'Aragay com a artista i com a personatge públic. Des de la Guerra Civil fins al final de la seva vida, Aragay viu un llarg període de sofriment, de frustració i d'angoixa.

La gran davallada

Amb la guerra, el seu taller de ceràmica fou desmantellat i l'activitat com a ceramista, estroncada. A més, els frescos del baptisteri havien quedat destruïts a causa d'un incendi a l'església. Acabada la guerra, Josep Aragay i la seva dona, Teresa Solà (mestra de nenes del municipi), són detinguts i empresonats. Josep Aragay va ser condemnat a sis anys i un dia de presó major, en el judici sumaríssim d'urgència número 1.540 on es fa constar: "El procesado José Aragay Blanchar antes del M. N. de izquierda republicana y fundador en la localidad del partido de acción catalana. En octubre de 1934 actuó con armas siendo encarcelado. Durante el dominio rojo Concejal del Ayuntamiento siendo destituido al formarse el comité local. Parece ser de ideas religiosas".

Després del judici, com que ja feia un any i mig que era a la presó, va ser deixat en llibertat condicional i confinat al terme de Breda. Per subsistir econòmicament, l'any 1948, constitueix una societat amb dos ceramistes locals, però l'Aragay ceramista acabarà engolit per les dinàmiques de la indústria. La ceràmica decorativa quedarà limitada a petits encàrrecs.

Quan se sent amb forces per intentar remuntar la seva carrera com a pintor ja és massa tard. El seu "disminuït" cartell com a pintor i, sobretot, la seva condició de "desafecto" li dificulten trobar sales per ex-

posar a Barcelona. Carles Riba i Josep Obiols —grans amics d'Aragay— faran, des de Barcelona, tota mena de gestions per tal que l'artista pugui mostrar els darrers treballs. Amb tot, Josep Aragay té un passat i el règim no li posarà les coses gens fàcils. Prova d'això és una carta de 1949, adreçada a Carles a Riba, en la qual Aragay es mostra indignat pel fet d'haver de passar per l'humiliant sedàs de la censura:

"... el que ha acabat de fer-me caure de l'escambell és allò que em pregunteu respecte a la censura. Però és que encara funciona la censura per a les exposicions de pintura? Si funciona, és clar jo no dec tenir-ho gaire bé amb la censura. Informeu-me digueu-me què s'ha de fer, com s'ha de gestionar el permís per exposar, quines influències calen o simplement quant val."

Més enllà, però, dels "obstacles" de la censura que, malgrat tot, acabarà superant, Aragay té un altre "problema" de difícil solució; i és que la seva obra —de qualitat discutible— esdevé, a més, un "xoc generacional" davant les propostes innovadores dels joves que encapçalen l'avantguarda barcelonina. Aragay, aferrat encara a Itàlia, no farà cap concessió a la modernitat. El seu objectiu, segons diu, és continuar fent "obra clàssica". Tossut i obstinat en la defensa dels vells ideals, arriba a afirmar en una entrevista publicada al Noticiero Universal que "Tàpies, Miró, Tharrats, Cuixart i Pons s'han ficat en un carreró sense sortida".

Les darreres exposicions d'Aragay són un fracàs. El silenci i la indiferència havien estat les notes dominants. En una carta a Francesc Pujols, Aragay escriu: "Jo esperava empentes discussions, insults (...) ho esperava tot menys aquest clima d'indiferència amb què els bons barcelonins acolliren la meua pintura actual."

Enclavat a Itàlia, reprimit pel franquisme i allunyat, durant massa anys, dels corrents d'opinió i de les noves tendències, Aragay perdia el tren de la modernitat. Tot plegat provocarà l'aïllament de l'artista, el silenci de la crítica i, en conseqüència, la desmemòria col·lectiva. Avui, el poble de Breda, a través del museu dedicat a l'artista, intenta retornar el nom d'Aragay al lloc que li pertoca i donar a conèixer l'obra d'aquest personatge clau de l'art català contemporani.